

УДК 316.334.52:316.347

*І.Прибиткова,
доктор економічних наук*

**УКРАЇНА В РЕГІОНАЛЬНО-ГРОМАДЯНСЬКОМУ
ТА НАЦІОНАЛЬНО-МОВНОМУ ВИМІРІ
ЗА ДОБИ ЗМІН**

*Tempora mutantur,
et nos mutamur in illis¹*

Аналізується регіонально-громадянська та національно-мовна самоідентифікація жителів України. Переважна більшість мешканців країни відносить себе до титульного етносу (88%), а частка етнічних росіян за їх власним визначенням скоротилася в країні до 10%. При цьому рідна мова і ще більшою мірою мова сімейного спілкування часто не збігаються з національною самоідентифікацією мешканців країни. В Україні поширений білінгвізм. Характеризується ставлення населення до проблеми надання російській мові статусу офіційної.

Анализируется регионально-гражданская и национально-языковая самоидентификация жителей Украины. Подавляющее большинство жителей Украины относит себя к титульному этносу (88%), а доля этнических русских в стране сократилась до 10%. При этом родной язык и еще в большей степени язык семейного общения часто не совпадают с национальной самоидентификацией жителей страны. В Украине широко развит билингвизм. Характеризуется отношение населения к проблеме предоставления русскому языку статуса официального.

The paper analyzes regional-civic and ethnolinguistic self-identification of the inhabitants in Ukraine. The overwhelming majority of Ukraine's population identify themselves as representatives of title ethnicity (88%), while the share of ethnic

¹ Часи змінюються, і ми разом з ними

Russians in Ukraine (as they define themselves) has shortened to 10%. Besides, the native language and the language of family communication (even to a greater extent) often do not coincide with ethnic self-identification of Ukrainians. Bilingualism is widely spread in Ukraine. The attitudes of the population to the problem of giving the Russian language official status are also characterized.

Ключові слова: *регіонально-громадянська самоідентифікація, національно-мовна самоідентифікація, білінгвізм, статус російської мови в Україні.*

Ключевые слова: *регионально-гражданская самоидентификация, национально-языковая самоидентификация, билингвизм, статус русского языка в Украине.*

Keywords: *regional-civic self-identification, ethnolinguistic self-identification, status of Russian language in Ukraine.*

Державне будівництво і трансформації, що відбуваються в житті сучасної України, по-різному оцінюються й сприймаються суспільством загалом, окремими соціальними групами, прошарками та індивідами і супроводжуються руйнуванням старих ідентичностей. Триває пошук нових ідентичностей, здатних забезпечити ефективні інтеграційні процеси в суспільстві в дуже непростих умовах невизначеності. З якою системою цінностей себе ідентифікувати? Які наші відносини з державою? І що змінилося – народ, держава або країна? І взагалі, куди йде Україна?

Ми маємо на меті ознайомити читача з результатами конструювання нових ідентичностей у версіях самих жителів України. Стаття базується на даних загальнонаціонального соціологічного моніторингу громадської думки, що його здійснює упродовж 1994–2014 рр. Інститут соціології НАН України в межах проектів “Українське суспільство на порозі ХХІ сторіччя (1994–2001)” та “Українське суспільство: моніторинг соціальних змін” (з 2002 р.).

Громадянська і регіональна самоідентифікація жителів України. Одразу ж після проголошення незалежності України майже половина її жителів (45,6%) назвала себе її громадянами. А щочетвертий (24,0%) вважав себе радше

мешканцем міста або сільського району, в якому на той час проживав. Щовосьмий (12,7%) відчував себе, як і за давніх часів, громадянином колишнього Радянського Союзу. Прихильність своєму регіону демонстрував небагато хто: лише 6,8% назвали себе його патріотами. Майже стільки (6,4%) відчували себе громадянами світу і зовсім небагато хто (3,8%) – європейцями.

Через 12 років наші співвітчизники дещо рідше згадували про свою належність до громадянства України в цілому (41,1%) або причетність до населення регіону, в якому живуть (4,8%). Водночас зросли ряди прихильників соціуму, до якого вони належали (32,4%). Як і раніше, зберігалась ностальгія за радянським часом: 2003 р. щовосьмий індивід (13,1%) відносив себе до населення колишнього Радянського Союзу. Дещо поменшав контингент тих, хто вважав себе європейцями або громадянами світу (відповідно 0,5% й 3,6%). Українці частіше за росіян вказували на свою належність до громадянства країни (45,8% проти 26,9%). Росіяни ж частіше ідентифікували себе з населенням свого регіону (7,5% проти 4,1%) і в 2,5 рази частіше за українців ностальгували за минулим часом, коли вони були громадянами Радянського Союзу (24,2% проти 9,8%).

Не забажали розлучатися зі спогадами про колишню дружбу народів в єдиному Радянському Союзі передусім жителі Східного і Південного регіонів України: відповідно 18,7% і 17,8% з-поміж них вважали себе, як і раніше, громадянами вже неіснуючої країни. Набагато рідше зберігало теплі почуття щодо радянського громадянства населення західних і центральних областей України: 3,7% і 10,3% відповідно. Мешканці всіх регіонів України, за винятком її східних областей, виявляли мінімальний інтерес до регіонального статусу (від 2,6% до 4,2% населення). На відміну від них населення Сходу країни щонайчастіше ідентифікувало себе як жителів власного регіону (7,2%).

У 2003 р. щодругий мешканець Заходу країни пишався званням громадянина України, з пафосом поставився до

причетності до українського громадянства і щотретій житель Центрального регіону. Мешканці Сходу і Півдня України рідше висловлювали високі емоції у зв'язку зі своєю належністю до громадянського корпусу України: лише щоп'ятий житель Південного регіону і щочетвертий зі Східного регіону переживали емоційне піднесення з цього приводу. Як правило, воно було притаманне частіше українцям, аніж росіянам (40,5% проти 14,5%, або в 2,8 раза частіше). Росіяни ж частіше за українців не демонстрували будь-якого ентузіазму з приводу своєї причетності до громадянства України.

У 2014 р. громадянська самоідентифікація українців суттєво посилилась: 64,6% жителів України передусім вважають себе її громадянами (у 2012 та 2013 рр. відповідно 48,4% та 50,6%). Помітно поменшав контингент мешканців сільських поселень або міст, які демонструють відданість територіальній спільноті, до якої належать (16,1% проти 29,8% у 2012 р. та 28,6% у 2013 р.). Регіональна свідомість практично не змінилась за останні три роки й сягнула в 2014 р. рівня 8,0%. Поменшало уявних громадян колишнього Радянського Союзу: лише 5,5% українців вважали себе лицарями вже неіснуючої держави, тоді як у 1992 р. цей контингент сягав 12,7%, у 2014 р. – 10,7%, у 2012 р. – 8,4%. Вкрай рідко українці відчувають себе громадянами Європи (1,1%) або громадянами світу (2,1%). А, втім, зауважу: самодостатні нащадки козацької нації та їхнє жіноцтво явно не мають хворобливого комплексу неповноцінності щодо європейського статусу.

Проте існують деякі розбіжності у визначенні громадянської та регіональної самоідентифікації по регіонах України. Проукраїнський громадянський ідентитет найчастіше демонструють мешканці Західного, Центрального та Північного регіонів: відповідно 70,1%, 75,0% та 76,3%. Наближується до середньоукраїнського рівня й частота вибору громадянської ідентичності як пріоритету й жителями Півдня та Сходу країни – 59,5% та 66,7% відповідно. І тільки щотретій мешканець Донбасу (34,2%)

Розділ другий

вважає себе насамперед громадянином України. Проте його жителі частіше за решту українців підкреслюють свій регіональний ідентитет – 27,0% проти 8,0% в середньому по країні. І тільки потім мешканці Донбасу демонструють свою прихильність територіальній спільноті, до якої належать (18,5%). З такою ж частотою ідентифікують себе як патріотів власного соціуму й жителі Центру

Таблиця 1
Громадянська і регіональна самоідентифікація
жителів України, 2014 р. (%)

Характеристики самоідентифікації	Усі жителі України	Розподіл жителів по регіонах					
		Захід	Центр	Північ	Південь	Схід	Донбас
<i>Ким Ви себе перш за все вважаєте?</i>							
Мешканцем села, району чи міста, в якому Ви живете	16,1	14,5	17,9	11,2	25,1	13,8	18,5
Мешканцем регіону (області чи кількох областей), де Ви живете	8,0	6,7	3,0	2,4	5,1	5,2	27,0
Громадянином України	64,6	70,1	75,0	76,3	59,5	66,7	34,2
Представником свого етносу, нації	2,1	3,2	1,7	2,1	1,0	3,2	0,7
Громадянином колишнього Радянського Союзу	5,5	0,3	1,7	3,6	5,6	8,6	13,9
Громадянином Європи	1,1	3,2	–	0,9	0,5	0,9	0,7
Громадянином світу	2,1	1,4	0,4	1,8	3,1	1,7	4,6
<i>Якою мірою Ви пишаєтесь чи не пишаєтесь тим, що є громадянином України?</i>							
Зовсім не пишаюсь	5,0	2,5	1,8	1,4	7,5	7,8	11,3
Скоріше не пишаюсь	6,0	1,9	2,5	4,9	7,5	7,5	13,9
Важко сказати	28,2	15,6	22,7	18,9	35,8	29,3	56,5
Скоріше пишаюсь	36,8	41,1	47,5	46,3	26,0	37,1	13,9
Дуже пишаюсь	23,9	38,8	25,5	28,4	23,1	18,4	4,4
<i>Чи підтримуєте Ви ідею подвійного громадянства в Україні?</i>							
Так	27,8	21,3	14,3	16,6	40,9	30,5	50,5
Ні	53,6	64,9	72,0	63,8	43,0	47,9	22,8
Важко відповісти	18,6	13,7	13,6	19,6	16,1	21,6	26,7

(17,9%). Проте щонайчастіше про тісний емоційний зв'язок із населенням своєї малої Батьківщини – села, міста або сільського району свідчать мешканці Півдня (25,1%, або щочетвертий його житель). Зауважимо також, що жителі Донбасу в 2,5 рази частіше за решту українців відчують себе громадянами Радянського Союзу (13,9% проти 5,5%). Вони також щонайчастіше ідентифікують себе й як громадян світу (4,6% проти 2,1%). На відміну від них і решти українців жителі Заходу віддають перевагу Європі, про що свідчать 3,2% його дорослого населення (табл. 1).

Сьогодні 60,7% українців пишаються статусом громадянина України. З піднесенням до інституту громадянства ставиться найчастіше населення Заходу, Центру та Півночі країни (79,9%, 73,0% та 74,7% відповідно). Позитивні почуття у зв'язку з причетністю до громадянського корпусу України висловлюють жителі Сходу і Півдня (55,4% та 49,1%). Проте мешканці Донбасу демонструють вельми стриманий ентузіазм щодо українського паспорта (лише 18,3%). При цьому щочетвертий з-поміж них (25,2%) зовсім не пишається або скоріше не пишається власним статусом громадянина України. Українці в 2,2 рази частіше етнічних росіян (65,4% проти 29,9%) звітують про позитивні емоції щодо українського громадянства, а росіяни в 3,1 рази частіше за українців прохолодно оцінюють факт своєї належності до корпусу громадян України.

Національно-мовна самоідентифікація населення України. На момент перепису 1989 р. 72,7% населення України становили українці, частка росіян сягала 22,1%, частка жителів інших національностей виявилася невисокою – лише 5,2%. Із 37,4 млн українців, які проживали в Україні на той момент, 87,7% вважали рідною мову своєї національності, а 45,5% з-поміж них вільно володіли російською мовою. На відміну від них, майже всі росіяни (98,3%) називали рідною російську мову, а щотретій з них (32,7%) вільно володів українською. Дані Всеукраїнського перепису населення 2001 р. зафіксували істотні зміни в етніч-

ному складі населення України. Частка представників титульної нації становила 77,8%. Чисельність же росіян поменшала майже на чверть і сягала 17,3%. Частка представників інших етносів була невеликою – 4,9%.

Змінилася й мовна самоідентифікація. За даними соціологічного моніторингу Інституту соціології НАН України, у 2003 р. 59,0% респондентів назвали рідною українську мову, 38,1% – російську і тільки 1,5% учасників опитування визначили як рідну й російську, й українську мови. З'ясувалося, що далеко не завжди збігаються рідна мова і мова спілкування в сім'ї, абсолютно виразно визначився феномен двомовності/білінгвізму, що набув в Україні значного поширення. Тільки українську і тільки російську мову використовує в сімейному спілкуванні практично рівна кількість респондентів: 38,0% й 36,0% відповідно. А ось у щочетвертій сім'ї (25,2%) обидві мови мають рівні права, їх застосовують почергово, залежно від обставин.

У серпні 2014 р. частка українців зросла до 88,0%. Частка росіян сягала лише 10,1%, а представників інших етносів – 1,9%. Зазнала змін й мовна самоідентифікація населення України: 68,5% назвали рідною українську мову, 30,1% – російську, а 1,4% визначили як рідну іншу мову. Це в цілому по Україні. Однак у регіонах національно-мовна самоідентифікація населення країни характеризується істотними відмінностями (табл. 2).

У Західному, Центральному і Північному регіонах переважна більшість населення ідентифікує себе як представників титульного етносу – відповідно 97,4%, 96,3% та 95,1%. У Східному й Південному регіонах українцями називають себе 84,5% та 84,1% їх населення, а на Донбасі – 66,5%. Водночас на Донбасі майже третина його мешканців (31,0%) ідентифікує себе як етнічних росіян, тоді як на Заході, Півночі та в центральних областях країни таких виявилось істотно менше: 2,0%, 2,4% та 3,7% відповідно. На Сході й Півдні України 13,3% та 11,3% мешканців називають себе росіянами. Співгромадяни інших національностей живуть переважно на Півдні країни. Це пере-

Таблиця 2
Регіон проживання і національно-мовна самоідентифікація
жителів України, 2014 р. (%)

Характеристики національно-мовної самоідентифікації	Усі жителі України	Розподіл жителів по регіонах					
		Захід	Центр	Північ	Південь	Схід	Донбас
Національність							
• українець (ка)	88,0	97,4	96,3	95,1	84,1	84,5	66,5
• росіянин (ка)	10,1	2,0	2,4	3,7	11,3	13,3	31,0
• інший (а)	1,9	0,6	1,4	1,2	4,6	2,2	2,5
Рідна мова							
• українська	68,5	95,9	93,9	86,9	50,5	50,3	22,0
• російська	30,1	3,5	5,4	12,2	46,4	49,2	74,4
• інша	1,4	0,6	0,7	0,9	3,1	0,5	3,6
Мова спілкування в сім'ї							
• переважно українська	43,3	87,5	75,0	51,5	17,5	12,2	3,2
• переважно російська	31,2	3,5	6,8	18,3	46,4	49,3	73,0
• і українська, і російська (залежно від обставин)	24,8	7,3	18,2	30,2	34,5	37,7	23,8
• інша	0,7	1,7	0,0	0,0	1,6	0,8	0,0
Вибір мови анкетування							
• українська	55,6	97,4	96,6	80,9	19,6	17,0	4,7
• російська	44,4	2,6	3,4	19,1	80,4	83,0	95,3

дусім раніше депортовані народи: кримські татари, греки, болгари, німці, вірмени, турки-месхетинці. На Заході країни, а багатонаціональних областях Закарпаття та Буковини проживають румуни, угорці, словаки, німці, цигани; на сході – греки, татари.

Рідна мова і ще більшою мірою мова сімейного спілкування часто не збігаються з національною самоідентифікацією мешканців, як правило, у двох регіонах – Південному і Східному, зокрема на Донбасі. Такі значні розбіжності не типові для жителів Центрального регіону і вкрай рідко зустрічаються на Заході України. У Західному регіоні функціонує переважно українська мова, а бі-

лінгвізм порівняно з іншими регіонами мало поширений: тільки 7,3% населення Заходу використовує у сімейному спілкуванні й російську, й українську мови. Досить рідко удаються до обох мов і жителі Центру України (18,2%), тут спілкуються вдома переважно українською (75,0%). Така само ситуація спостерігається і на Донбасі, де в домашньому спілкуванні вживають і українську, і російську мови залежно від обставин щочетвертий його мешканець (23,8%). Найбільшою мірою білінгвізм розвинутий у Східному, Південному та Північному регіонах України (відповідно 37,7%, 34,5% та 30,2%), однак у першому та другому випадках він поєднується переважно з російськомовною сферою домашнього спілкування (49,3% та 46,4%), а у третьому ж – із використанням удома української мови (51,5%).

Тест, побудований на виборі мови анкети, засвідчив, що лівова частка населення Східного та Південного регіонів віддала перевагу російській мові (83,0% та 80,4% відповідно). Рекордна більшість мешканців, які обрали російськомовне анкетування, зафіксована на Донбасі (95,3%)! Жителі Заходу та Центру країни майже поголовно наполягають на проведенні опитування українською мовою (97,4% та 96,6%). Зауважимо, що в 2003 р. при проведенні цього тесту в Центральному регіоні і половина респондентів обрали українську анкету (48,1%), інші ж (51,9%) – її російськомовний варіант. Результати тесту, крім виявлення мовних переваг, вказують ще й на міру володіння мовою: респонденти не тільки розмовляють, але ще читають і пишуть тією чи тією мовою.

Українській мові віддають перевагу зонайчастіше сільські жителі. Село – це той простір, де українська мова панує в усіх сферах її застосування. Тут найбільшою мірою збігаються національна й мовна самоідентифікація жителів. Російська мова використовується тут рідко. А для 88,5% сільського населення українська мова є рідною. Кияни вважають рідною переважно українську мову (70,6%), для 27,0% столичних мешканців рідною є ро-

сійська мова. На відміну від них мешканці великих міст однаково часто називають рідною і українську, й російську мови (48,9% та 49,6%). У невеликих же містах українська мова є рідною для 65,1% жителів, а російська – для 32,4%. Якщо в 2003 р. російську мову найчастіше вважали рідною мешканці великих міст, а українську – невеликих, то сьогодні, у 2014 р., українська мова має переважний статус рідної у всіх міських поселеннях, за винятком міст з населенням понад 250 тис. осіб, де обидві мови здобули паритет у мирному змаганні за статус рідної (табл. 3).

У міських поселеннях, незалежно від їх величини, національна й мовна самоідентифікація городян збігаються

Таблиця 3

Місце проживання і національно-мовна самоідентифікація жителів України, 2004 р. (%)

Характеристики національно-мовної самоідентифікації	Усі жителі України	Місце проживання			
		Київ	Велике місто	Невелике місто	Сільська місцевість
Національність					
• українець (ка)	88,0	92,8	83,7	85,2	88,0
• росіянин (ка)	10,1	5,6	13,7	13,5	10,1
• інший (а)	1,9	1,6	2,6	1,3	1,9
Рідна мова					
• українська	68,6	70,6	49,8	65,1	88,5
• російська	30,0	27,0	49,6	32,4	10,8
• інша	1,4	2,4	0,6	2,5	0,7
Мова спілкування в сім'ї					
• переважно українська	43,4	27,0	24,1	40,0	67,9
• переважно російська	31,1	34,9	49,9	34,0	10,5
• і українська, і російська (залежно від обставин)	24,8	38,1	25,8	25,5	20,1
• інша	0,7	-	0,2	0,5	1,4
Вибір мови анкетування					
• українська	55,8	59,4	38,3	47,9	55,8
• російська	44,2	40,6	61,7	52,1	44,2

значно рідше, аніж у сільській місцевості. Їх розходження набуває значних розмірів, коли йдеться про вибір мови спілкування в сім'ї, а також вибір мови анкети в соціологічному опитуванні. Зауважимо, що цей вибір, як правило, робиться сьогодні на користь української мови. Проте українську обирають для спілкування в міській сім'ї помітно рідше, аніж називають її рідною. У сільській місцевості при виборі соціологічної анкети у 2003 р. обидві мови були рівноправними, а в усіх інших випадках набагато частіше використовувався її російськомовний варіант. Сьогодні ж, у 2014 р., вибір російської мови при заповненні анкети переважає в усіх містах, крім столиці.

В Україні поширений білінгвізм. Особливо помітною є його наявність у Києві, де в сімейному спілкуванні четверо з десяти столичних жителів використовує по черзі обидві мови (38,1%). Спілкується вдома і російською, і українською щочетвертий мешканець як великого, так й невеликого міста (25,8% та 25,5% відповідно). Навіть у сільській місцевості залежно від обставин у сімейному спілкуванні використовуються обидві мови (20,1%). Чим вищий рівень освіти жителів країни, тим рідше вони ідентифікують себе як українці, називають українську мову рідною і використовують її для повсякденного спілкування в сім'ї.

Усі роки незалежності України проблема державної мови залишається предметом гострих дискусій. І хоча ніхто не заперечує високого статусу української мови, проте суперечки не вщухають, головним чином, навколо проблемного рішення про роль, місце і функції російської мови в країні. Пропозиція про надання їй статусу офіційної мови обговорюється на всіх рівнях, хоча сам статус не має ані чіткого визначення, ані правового забезпечення. Зазначимо принагідно, що за роки проведення моніторингових соціологічних опитувань когорти апологетів надання російській мові статусу офіційної помітно поменшала (з 52,0% у 1995 р., 47,3% у 2003 р. до 32,2% у 2014 р.). Прошарок людей, які так і не вирішили, чи потрібний російській мові цей статус, спочатку зростав, а

згодом почав скорочуватися (з 16,1% у 1996 р. та 20,0% у 2002–2004 рр., до 14,2% у 2013 р.). Сьогодні частка непевних у необхідності надання російській мові статусу офіційної дорівнює 18,1%. Ряди опонентів цієї акції то збільшувалися, то рідшали, охоплюючи в середньому третину населення в 1996–2005 рр. Надалі ж цей контингент почав упевнено зростати. Сьогодні половина населення України дотримується думки, що офіційний статус російської мови не є необхідним (табл. 4).

Хто ж усі ці люди?

До “групи підтримки” офіційного статусу російської належать передусім жителі великих і малих міст віком понад 30 років, що мають освіту, вищу за початкову і неповну середню. Це, головним чином, українці, які мешкають на Донбасі і в Східному регіоні країни. Необхідність термінового надання російській мові статусу офіційної в Україні підтримують, як правило, співвітчизники, які називають російську мову рідною і використовують її в сімейному спілкуванні як безальтернативну.

Надання російській мові статусу офіційної кажуть “ні” передусім люди віком 30–55 років, які мешкають, як правило, у сільській місцевості чи невеликих містах Західного та Північного регіонів. Це переважно українці (95,4%), які називають рідною мовою українську (87,7%) і використовують її в сімейному спілкуванні (62,3%). Щочетвертий з них (23,5%) є двомовним.

Контингент таких, хто не приєднався ані до прихильників, ані до опонентів надання російській мові статусу офіційної, складається переважно з осіб середнього віку (30–55 років), а також літніх людей, кому за п’ятдесят, що мають середню загальну або середню спеціальну освіту. Це переважно сільські жителі або мешканці невеликих міст, які називають себе українцями, а українську мову рідною, і проживають на Сході України (20,6%) та Донбасі (19,0%).

Дороги, які ми обираємо, або куди йде Україна? Досвід, набутий українцями упродовж доби незалежності, не міг

Таблиця 4

Ставлення населення до надання російській мові
статусу офіційної в Україні, 2014 р. (%)

Характеристики респондентів	Чи вважаєте Ви за необхідне надати російській мові статусу офіційної в Україні?		
	Так	Ні	Важко відповісти
Вік			
• до 30 років	29,8	52,6	17,6
• 30–55 років	31,0	49,0	19,3
• 55 років і старші	34,5	48,8	16,6
Освіта			
• початкова, неповна	24,1	53,6	22,3
• середня загальна	32,1	49,9	18,0
• середня спеціальна	31,4	49,4	19,3
• незавершена вища	30,3	48,7	21,0
• повна вища	35,9	49,1	15,0
Місце проживання			
• Київ	19,1	74,6	6,3
• велике місто (понад 250 тис. жителів)	38,6	41,4	19,9
• невелике місто	43,2	40,5	16,3
• село	17,1	61,6	21,3
Регіон			
• Центральний	15,9	64,9	19,2
• Західний	8,1	75,1	16,8
• Північний	16,4	70,8	12,8
• Південний	40,7	38,7	20,6
• Східний	47,3	33,7	19,0
• Донбас	72,6	5,3	22,1
Національність			
• українець (ка)	27,8	53,8	18,4
• росіянин (ка)	70,3	15,4	14,3
• інший (а)	35,3	38,2	26,5
Рідна мова			
• українська	18,9	63,6	17,5
• російська	61,8	18,9	19,3
• інша	44,0	32,0	24,0

Продовження таблиці 4

Характеристики респондентів	Чи вважаєте Ви за необхідне надати російській мові статусу офіційної в Україні?		
	Так	Ні	Бажко відповісти
Мова спілкування в сім'ї			
• переважно українська	12,2	71,5	16,3
• переважно російська	60,6	21,6	17,7
• і українська, і російська (залежно від обставин)	31,2	47,2	21,6
• інша	33,3	41,7	25,0
Вибір мови анкетування			
• українська	22,3	79,2	50,3
• російська	77,7	20,8	49,7

не вплинути на їх бачення шляхів подальшого поступу країни. Ще минулого року головними союзниками України у найближчі п'ять років громадська думка визначила насамперед Росію та країни СНД (48,0%) та як альтернативу – Європейський Союз (29,6%). Позитивну оцінку отримала ідея приєднання України до союзу Росії й Білорусі (48,9%) та евентуальний її вступ до Митного союзу Росії, Білорусі і Казахстану (45,1%). Разом із східнослов'янським вектором подальшого економічного співробітництва України з колишніми республіками СРСР розглядався й європейський вибір партнерських стосунків, який отримав підтримку 41,6% українських громадян. Проте більше половини співвітчизників (54,4%) негативно поставилось до вступу в НАТО. Євроатлантична перспектива не виглядала в очах українців привабливою, рух до НАТО оцінили позитивно лише 14,4% співгромадян.

Майдан, окупація Криму і війна на Сході змінили пріоритети. Сьогодні понад половина населення України (54,0%) негативно сприймає ідею приєднання до союзу Росії й Білорусі, минулого року негативно ставилися до такої перспективи 28,5% наших співгромадян. До вступу в Європейський Союз прагнуть 51,1% українців. Позитивно оці-

нюють вступ України до НАТО 35,2% її громадян, а інші 35,0% такий вибір не підтримують.

Післямова. Двадцять три роки, прожиті усіма нами в новій Україні, дали нам багато чого, хоча багато що і відняли, передусім ілюзії. Ми відмовились від колишніх помилок, однак деякі з нас залишилися їм вірні. Ми подолали соціалістичну огиду до приватної власності й підозрілість до ринку, перемогли химеру однопартійної політичної системи, перестали боятися власної тіні. Однак головне наше завоювання, наша перемога над собою – усвідомлення безцінності мирного життя, хоча б яким важким воно не було. Ми, діти різних народів із різних регіонів країни, такі несхожі, часто схильні до протилежних виборів, все ж уміємо домовлятися і йти на взаємні поступки. Ми це доводили неодноразово. І що б не говорили, що б не думали й ті, й ті, Україна як символічний казковий кінь Тягни-Штовхай залишається єдиною в її геополітичних межах.

Література

1. *Прибиткова І.* Мову нам дано для того, щоб... / І. Прибиткова // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 1998. – № 1–2. – С. 230–241.
2. *Прибиткова І.* У пошуках нових ідентичностей: Україна в етнорегіональному вимірі / І. Прибиткова // Українська діаспора в Росії: стан, проблеми, перспективи. – К. : Українська Всесвітня Координаційна Рада, 2004. – С. 113–131.